

DOI: <https://doi.org/10.54937/dspt.2026.26.3.67-82>

Czechoslovak Medical Personnel in the Spanish Civil War

Československí zdravotníci v občianskej vojne v Španielsku

Štefan Dvorský

Abstract

This study examines the participation of Czechoslovak medical personnel in the Spanish Civil War from 1936–1939. The first part of the article maps the chronology of Czechoslovak volunteers' arrival in Republican Spain from 1936, analyzing organizational structures and financing of medical aid through the Committee for Aid to Democratic Spain. Primary attention is devoted to the activities of the Jan Amos Comenius Field Hospital, which represented the most significant form of Czechoslovak medical support. The article traces the hospital's operations in four locations: Guadalajara, Benicasim, Mataró, and Vic, documenting the healthcare services provided, organizational changes, and challenges associated with wartime conditions. Special attention is given to the collaboration between Czechoslovak medical personnel and international colleagues and their contribution to the development of wartime medicine. The second part of the study contains a biographical analysis of thirty-nine identified Czechoslovak medical workers, revealing their national, educational, and political composition.

Keywords: Spanish Civil War. Czechoslovak medical personnel. International brigades. Anti-fascist solidarity. Military healthcare system.

Úvod

Občianska vojna v Španielsku, konflikt, ktorý sa rozhorlil v júli 1936, sa postupne transformoval z vnútorného španielskeho sporu na medzinárodné bojisko, kde sa stretli protichodné ideológie a politické systémy predznamenujúce budúcu svetovú vojnu. Československá republika oficiálne dodržiavala politiku neintervencie, avšak v Československu sa rozvinula aktívna podpora republikánskej vlády. Okrem známej vojenskej účasti československých dobrovoľníkov v medzinárodných brigádach sa rozvinula rozsiahla humanitárna pomoc organizovaná občianskymi organizáciami, ktorej najvýznamnejšou súčasťou bola zdravotnícka podpora Španielskej republiky. Problematika československej účasti v španielskej občianskej vojne bola predmetom viacerých historických štúdií, ktoré sa však prevažne zamerali na vojenskú účasť alebo politické aspekty. Zdravotnícka pomoc a činnosť československých zdravotníkov zostala relatívne

málo spracovaná. Systematické zmapovanie organizačných štruktúr, činnosti a personálneho obsadenia československej zdravotníckej pomoci predstavuje dosiaľ nevyplnenú medzeru v historiografii. Cieľom tejto štúdie je komplexne analyzovať účasť československých zdravotníkov v španielskej občianskej vojne, s osobitným zameraním na organizáciu a činnosť československej poľnej nemocnice Jan Amos Komenský (J. A. Komenský). Štúdia si kladie za úlohu zmapovať chronológiu a organizačné aspekty tejto pomoci a analyzovať biografické údaje československých zdravotníkov.

Problematika československej účasti v španielskej občianskej vojne prešla v historiografii niekoľkými etapami vývoja. Prvé práce vznikli už v 50. rokoch 20. storočia, ale mali výrazne ideologický charakter a slúžili skôr propagandistickým cieľom než objektívnemu historickému poznaniu. Po roku 1989 sa otvorili nové možnosti archívneho výskumu a vznikli kvalitnejšie historické štúdie. Zdravotnícka pomoc však zostala na okraji pozornosti historikov. Systematická analýza organizácie, činnosti a personálneho obsadenia československej zdravotníckej pomoci predstavuje dosiaľ nevyplnenú medzeru v historiografii.

Metodologický prístup tejto štúdie je založený na kombinácii historicko-analytickej metódy s biografickou analýzou. Hlavným prameňovým základom sú dokumenty uložené v Rossijskom gosudarstvennom archíve sociálno-politických dejín v Moskve, konkrétne vo fonde Interbrigády republikánskej armády Španielska. Tento archívny fond obsahuje personálne spisy dobrovoľníkov, správy o činnosti nemocníc, korešpondenciu medzi veliteľstvami a administratívnu dokumentáciu súvisiacu s fungovaním zdravotníckych zariadení. Dokumenty z Rossijského gosudarstvenného archívu majú však niekoľko charakteristických problémov. Obsahujú ideologické filtrovanie typické pre sovietsku dokumentáciu, zdôrazňujú komunistickú angažovanosť účastníkov a potláčajú údaje o nekomunistických dobrovoľníkoch. Taktiež personálne spisy často obsahujú neautentické údaje, pretože dobrovoľníci vedome upravovali svoju biografiiu, aby zodpovedala ideologickým očakávaniam. Dôležitým doplnkovým prameňom je online databáza SIDBRINT spravovaná Univerzitou v Barcelone, ktorá obsahuje systematicky spracované biografické údaje účastníkov medzinárodných brigád. Jej hlavnou výhodou je širšia európska perspektíva a menšie ideologické skreslenie. Limitáciou je však neúplnosť údajov, osobitne pre východoeurópskych účastníkov, kde sa autori databázy spoliehajú práve na sovietske archívy. Pre biografickú analýzu boli stanovené nasledujúce kritériá výberu: identifikovateľná československá národnosť alebo občianstvo, dokumentovaná zdravotnícka kvalifikácia alebo činnosť a overiteľná účasť v španielskom konflikte v rokoch 1936 – 1939 v zdravotníckych jednotkách. Analýza sa zameriava na národnostné, vzdelanostné, profesionálne a politické zloženie identifikovaných zdravotníkov. Metodologicky vychádza z prosopografického prístupu, ktorý umožňuje identifikáciu spoločných charakteristík a trendov v rámci skúmanej skupiny. Štúdia si uvedomuje určité obmedzenia použitých prameňov. Archívne dokumenty z Moskvy môžu obsahovať ideologické

skreslenia typické pre sovietsku dokumentáciu a databáza SIDBRINT nemusí pokrývať všetkých československých účastníkov.

Prví československí zdravotníci v Španielsku a vznik poľnej nemocnice J. A. Komenský

K prvým lekárom z Československa, ktorí prišli do Španielska už v priebehu roku 1936, patril Fritz Jensen hlavný lekár 11. medzinárodnej brigády¹ a Dezider Tallenberg lekár 13. medzinárodnej brigády². Počas decembra 1936 prichádza do Španielska zdravotná sestra Berta Dittrichová, ktorá bola nasadená v nemocnici v meste Murcia.³ Vo februári 1937 dorazila do Španielska ďalšia skupina zdravotníkov z Československa. Patril k nim lekár Zdeněk Vizner a jeho manželka Ella Viznerová, ktorá pracovala ako zdravotná sestra. Manželia Viznerovci boli pridelení do univerzitnej nemocnice v Murcii.⁴ Počas februára 1937 prišla na územie republikánskeho Španielska zubná lekárka Soňa Kalná, ktorá bola pridelená k nemocnici v stredisku medzinárodných brigád v Albacete.⁵

Už v čase príchodu spomínaných dobrovoľníkov do Španielska, v Československu prebiehali prípravy na vyslanie poľnej nemocnice spolu s československým personálom na pomoc Španielskej republike. Financie na vybavenie poľnej nemocnice a náklady na cestu do Španielska sa podarilo získať vďaka peňažnej zbierke, ktorú v Československu organizoval Výbor pre pomoc demokratickému Španielsku. Prípravu zdravotníckeho materiálu a vybavenia mala na starosti lekárska sekcia spomínaného výboru. So zbierkou sa začalo na jeseň roku 1936. Do zbierky ako prví prispeli československí chirurgovia a pracovníci kultúry, ktorí usporiadali umelecký večer spojený s predajom umeleckých diel. Na podporu zbierky bol vydaný zborník *Španělsko* a portrét španielskeho básnika Federica Garcíu Lorca.⁶ Spomínané vybavenie sa skladalo

¹ Rossijski gosudarstvennyj archiv socialno-politineskoj istorii Moskva (ďalej RGASPI), fond (ďalej f.) Interbrigady Respublikanskoj armiji Ispanii (ďalej IRAI), [on-line]. Dostupné na internete: <https://sovdoc.rusarchives.ru/sections/organizations/cards/249115/images> [12. 12. 2024]. SIDBRINT. JENSEN, Fritz. Dostupné na internete: <https://sidbrint.ub.edu/brigadista/jensen-fritz> [12. 12. 2024].

² RGASPI, f. IRAI, [on-line]. Dostupné na internete: <https://sovdoc.rusarchives.ru/sections/organizations/cards/249223/images> [12. 12. 2024]. SIDBRINT. TALLEMBERG-NOWAK, Desider. Dostupné na internete: <https://sidbrint.ub.edu/brigadista/tallenberg-nowak-desider> [12. 12. 2024].

³ RGASPI, f. IRAI, [on-line]. Dostupné na internete: <https://sovdoc.rusarchives.ru/sections/organizations/cards/249077/images> [12. 12. 2024]. SIDBRINT. DITTRICHOVA, Berta. Dostupné na internete: <https://sidbrint.ub.edu/brigadista/dittrichova-berta> [12. 12. 2024].

⁴ RGASPI, f. IRAI, [on-line]. Dostupné na internete: <https://sovdoc.rusarchives.ru/sections/organizations/cards/249185/images> [12. 12. 2024]. SIDBRINT. WIESNER, Zdenek. Dostupné na internete: <https://sidbrint.ub.edu/brigadista/wiesner-zdenek> [12. 12. 2024].

⁵ RGASPI, f. IRAI, [on-line]. Dostupné na internete: <https://sovdoc.rusarchives.ru/sections/organizations/cards/249115/images> [12. 12. 2024]. SIDBRINT. KALMA, Sarah. Dostupné na internete: <https://sidbrint.ub.edu/brigadista/kalma-sarah> [12. 12. 2024].

⁶ *Hlas revoluce*, 24. 1. 1987, roč. 40, č. 4.

najmä z chirurgického materiálu, bielizne, textílií, röntgenu, vybavenie na ochranu pred útokmi plynom, sanitného vozidla, motocykla, ako aj potrebných zásob potravín. Odhadované náklady na vybavenie poľnej nemocnice dosiahli takmer 400 000 Kč.⁷ Chystaná poľná nemocnica bola vybavená niekoľkými oddeleniami, vrátane chirurgie, röntgenologickým a chemickým laboratóriom, lekárňou, pôrodnicou, ambulanciou a odbornou knižnicou.⁸ Personál nemocnice tvorili prevažne dobrovoľníci z Československa. Výpravu československého personálu viedol doktor Karel Holubec, ďalšími členmi boli MUDr. Pavel Bullaty, MUDr. Pavel Elik, MUDr. Maxim Laufer, MUDr. Vlasta Veselá, MUC. Otto Šling, ošetrovatelky Marie Holubcová, Marie Veselská, Františka Húrková. Farmaceutka PhMr. Helena Petránková, šoféri Evžen Doubrava, Antonín Vlček, administrátor Ing. Ján Eisner a elektrotechnik Karel Fišer.⁹ Celý československý personál pred odchodom do Španielska absolvoval intenzívny jazykový kurz španielskeho jazyka.¹⁰ Novovzniknutá poľná nemocnica dostala meno po J. A. Komenskom, čo symbolizovalo spojenie medzi československou pomocou a humanistickými ideálmi.

Na začiatku apríla 1937 po malých skupinkách odchádzali členovia personálu vlakom do Paríža. Do francúzskeho hlavného mesta celá československá nemocnica dorazila 24. apríla 1937.¹¹ Slovenská tlač pre riziko sabotáže informovala o vytvorení československej poľnej nemocnice až po jej príchode do Paríža.¹² Vo francúzskom hlavnom meste sa československý personál poľnej nemocnice stretol s ošetrovatelkami z Holandska, Švédska a americkou nemocnicou, s ktorou spoločne odišiel do francúzskeho mesta Perpignan a následne do republikánskeho Španielska.¹³

Pôsobenie nemocnice v Guadalajare (máj 1937 – august 1937)

Po príchode do Španielska bola poľná nemocnica 9. mája zaradená do štruktúry Medzinárodných brigád.¹⁴ Krátko nato bola poľná nemocnica nasadená do Guadalajary neďaleko španielskeho hlavného mesta v Colegio de las Adoratrices¹⁵.

⁷ *Rok práce a zkušeností lazaretu Jan Amos Komenský v demokratickém Španělsku*. Praha : Společnost přátel demokratického Španělska v ČSR, 1938, s. 12.

⁸ *Rudé právo*, 13. 5. 1937, roč. 18, č. 112.

⁹ FABIANOVÁ, B. Historie učí i varuje k 30. výročí fašistického povstání ve Španělsku. In *Časopis lékařů českých*, 1966, roč. 105, č. 31, s. 819.

¹⁰ MOTL, S. *Peklo pod španělským nebem, Čechoslováci ve španělské občanské válce 1936 – 1939*. Praha : Rybka Publishers, 2017, s. 71.

¹¹ *Rok práce a zkušeností lazaretu*, s. 51.

¹² *Slovenské zvesti*, 28. 3. 1936, roč. 2, č. 83, s. 3.

¹³ *Rok práce a zkušeností lazaretu*, s. 5.

¹⁴ *Rok práce a zkušeností lazaretu*, s. 5.

¹⁵ JIRKU, G. *Wir kämpfen mit! Antifaschistische Frauen vieler Nationen berichten aus Spanien*. Albacete : Ayuda Medica Extranjera, 1938, s. 12.

Zdravotníctvo v republikánskom Španielsku bolo rozdelené na civilné pod správou Sanidad Nacional a vojenské pod vedením Sanidad Militar, pod ktoré patrila aj československá nemocnica J. A. Komenský. Na frontovej línii mal každý vojenský prápor lekára a praktikanta, ktorý nasledoval vojakov až do predných línii. Za frontovou líniou sa nachádzali poľné nemocnice, v ktorých sa poskytovala prvá zdravotnícka pomoc. Odtiaľto sa zranení prevádzali do nemocníc, ktoré boli umiestnené v zázemí určené primárne pre zranených vojakov. Tieto nemocnice sa označovali aj ako Hospitales de Sangre a boli zvyčajne umiestňované v kláštoroch, panských sídlach a kostoloch. Československá nemocnica bola umiestnená v zázemí v budove bývalého kláštora a školy v Guadalajare, v ktorom bolo miesto až pre 1 200 pacientov, spolu s československými dobrovoľníkmi tu slúžili aj španielski a kanadskí zdravotníci. Jeho súčasťou bol operačný sál vybavený šiestimi operačnými stolmi. Niekoľko dní po príchode československého personálu prišla do Guadalajary skupina španielskych chirurgov pod vedením madridského chirurga Alberta Redonda. Pri príležitosti príchodu československého personálu usporiadala 17. divízia španielskej republikánskej armády oslavu, ktorej sa zúčastnil aj československý madridský konzul Zdeněk Formánek. Nemocničný materiál z Československa bol dopravený do budovy bývalého kláštora v Guadalajare na piatich veľkých nákladných autách.¹⁶ Za pomoci španielskeho civilného obyvateľstva sa československým dobrovoľníkom podarilo v pomerne krátkom čase vytvoriť vzornú poľnú nemocnicu. Ešte pred dokončením prípravných prác poľnej nemocnice, prišiel prvý transport ranených z guadalajarskej frontovej línie a nemocnica sa tak zmenila na frontovú nemocnicu. Až po vykonaní najnutnejších chirurgických zákrokov bola zabezpečená bežná nemocničná prevádzka. Na mieste bývalej kaplnky bolo zriadené prvé triedenie ranených. Pod vedením doktora Pavla Bulattyho bolo zriadené interné oddelenie.¹⁷

K poľnej nemocnici bola pridelená v tomto období Matylda Jankovičová zdravotná sestra pochádzajúca z USA a španielska sestra Carmen Cobo Camera, ktorá bola členkou kolektívu nemocnice až do odvolania medzinárodných brigád.¹⁸

Na začiatku júla 1937 bol areál nemocnice dvakrát bombardovaný, bola zasiahnutá nemocničná záhrada, detský domov a starobinec. Počas bombardovania zahynuli civilisti a riaditeľ detského domova.¹⁹ Na bombardovanie nemocnice spomína ošetrovateľka z Bratislavy Štefánia Wenzelová: „Aj v záhrade nášho lazaretu vybuchlo niekoľko bômb. Okrem nemocných mali sme v Komenskom aj deti, ktorých domovy boli bombami zničené. Riaditeľ školy a rodičia malých detí boli zabití. Akonáhle poplachová siréna sa ozvala, začali tieto úbohé sirotky

¹⁶ *Rok práce a zkušností lazaretu*, s. 6.

¹⁷ *Rok práce a zkušností lazaretu*, s. 6.

¹⁸ FABIANOVÁ, *Historie učí i varuje*, s. 819.

¹⁹ JIRKU, *Wir kämpfen mit!*, s. 65.

plakať, že ich nebolo možno utíšiť. Neskôršie sme deti vystaľovali inam.“²⁰ V polovici júla boli chirurgovia Pavel Bullaty a Maximilán Laufer presunutí na frontovú líniu neďaleko Brunette do poľnej nemocnice v El Escorial. Československý personál bol nasadený do poľnej nemocnice v Escorialu.²¹

Na začiatku augusta prišli do Španielska noví členovia personálu poľnej nemocnice. Z čela nemocnice odišiel doktor Karel Holubec a nahradil ho doktor Bedřich Kish, brat známeho novinára Egona Erwina Kisha. Bedřich Kish prišiel do Španielska 4. augusta 1937, jeho cesta smerovala cez Brusel, Paríž a Toloun.²² Počas pôsobenia nemocnice v Guadalajare prišli nové ošetrovatelky, Rosa Munzerová, Štefánia Wenzelová, Alica Glasnerová a Dora Kleinová. V zubnej ambulancii pracovali Eduard Burian, Jozef Fäber a sestra Mirka Koubková. Neskôr personál posilnili chirurgičky Olga Vaněčková a Marie Kališová. V poľnej nemocnici v Guadalajare pracoval aj Zdeněk Vizner a ako sestra jeho manželka Ela.

Pôsobenie v Benicasime (august 1937 – apríl 1938)

V polovici augusta 1937 bola celá československá poľná nemocnica presunutá do mesta Benicasim pri Stredozemnom mori. Nemocnica sa z Guadalajary presunula pomocou troch nákladných áut a dvoch sanitiek.²³ Riaditeľom nemocnice v Benicasim bol československý občan Dezider Tallenberg. Benicasim bol pred vypuknutím občianskej vojny v Španielsku jedným z prvých turistických centier v krajine. Nemocnica bola umiestnená do piatich vil, ktoré predtým slúžili na rekreáciu. V najväčšej vile, ktorá predtým patrila jednému z potomkov Habsburgovcov, bola umiestená chirurgia. Pri príležitosti uctenia pamiatky prvého prezidenta Československa bola jedna z vil premenovaná na vilu T. G. Masaryka. Vo vile Piceli bola zriadená zubná ambulancia.²⁴ Ďalšie oddelenia boli vo vilách Rosa Luxemburg, Marcel Cahin a v bývalom kláštorom konvente.²⁵ Pri vilách boli vybudované protibombové kryty pre pacientov a personál.²⁶ Súčasťou poľnej nemocnice bolo interné, farmakologické a serologicko-imunologické oddelenie, v ďalších častiach sa nachádzalo skladisko

²⁰ Slovenské zvesti, 14. 4. 1938, roč. 3, č. 74, s. 4.

²¹ MAJTENYI, D. – RAJLICH, J. *Jan Ferák a ti druzí : Českoslovenští letci, interbrigadisté a letouny v občanské válce ve Španělsku 1936-1939*. Cheb : Svět křídel, 2012, s. 137.

²² KISH, B. I operační stůl byl bojištěm. In FILO, M. *Pri Madride sme bojovali o Prahu, sborník spomienok československých dobrovoľníkov v boji proti fašizmu v Španielsku z rokov 1936-1939*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1961, s. 152.

²³ RGASPI, f. IRAI, [on-line]. Dostupné na internete: <https://sovdoc.rusarchives.ru/sections/organizations/cards/221349/images> [12. 12. 2024]

²⁴ SLOVÁK, F. *Za mír a svobodu*. Barcelona : Československí dobrovoľníci v Španielsku, 1938, s. 143.

²⁵ *Rok práce a zkušeností lazaretu*, s. 8.

²⁶ RGASPI, f. IRAI, [on-line]. Dostupné na internete: <https://sovdoc.rusarchives.ru/sections/organizations/cards/221349/images> [12. 12. 2024]

tovaru, kuchyňa, dielne, pracovňa, kultúrny klub a detské jasle.²⁷ V Benicasime okrem českého a slovenského personálu pôsobili zdravotníci z Francúzska, Švajčiarska, Poľska, Juhoslávie, USA a antifašisti z Nemecka a Rakúska.²⁸ Villa Victoria bola premenovaná na Villa Maxim Gorky a následne využívaná ako kultúrne centrum a knižnica. V knižnici sa nachádzalo 1 627 zväzkov kníh, československá nemocnica z toho poskytla viac ako 400 zväzkov.²⁹ Bola ustanovená kultúrna komisia, ktorej členmi boli zástupcovia rôznych národností.³⁰ Kultúrna komisia organizovala filmové večery, plesy, divadelné hry a prednášky. Organizovali sa aj futbalové, hádzanárske, tenisové zápasy a hralo sa španielske pelote. Kultúrna komisia spolupracovala s civilným obyvateľstvom v meste a okolitých obciach a podieľala sa na stretnutiach s bojovými jednotkami medzinárodných brigád.³¹ Na konci februára 1938 navštívil nemocnicu v Benicasime československý prápor T. G. Masaryka, ktorý bol v tej dobe nasadený neďaleko nemocnice.³² Súčasťou nemocnice boli aj dva detské domovy. Počas pôsobenia poľnej nemocnice v Benicasime bolo mesto dvakrát bombardované, ale samotná nemocnica nebola zasiahnutá.

Po dobytí mesta Teruel nacionalistickou armádou bolo rozhodnuté o evakuácii nemocnice. Československá nemocnica bola evakuovaná počas noci zo 6. na 7. apríla. Ranení a chorí a prvá časť zdravotného personálu bola naložená do troch vlakov, druhá časť bola evakuovaná na sanitných vozidlách. Evakuáciu podľa správy o evakuácii sprevádzal zmätok a panika, veľká časť zdravotného personálu, vrátane takmer všetkých lekárov, bola evakuovaná a asi 400 pacientov nemocnice nemohlo byť ošetrovaných pre nedostatočný počet personálu. Počas evakuácie došlo aj k úmrtiu zraneného pacienta v dôsledku nedostatku lekárskej pomoci. Medzi zodpovednými za paniku a nedôslednosť počas evakuácie podľa správy o evakuácii nemocnice v Benicasime boli spomínaní aj členovia československého personálu Bedřich Kish a Dora Kleinová.³³ O evakuácii nemocnice sa dochovali aj správy členov československej nemocnice J. A. Komenský. Dora Kleinová vo svojej správe poukazuje na to, že evakuácia vzhľadom na okolnosti bola pokojná. Alica Glasnerová vo svojej správe uviedla, že evakuácia prebehla v najväčšom poriadku, prebiehala v troch etapách a pre defekt ambulantného vozidla patrili československý personál k posledným, ktorý Benicasim

²⁷ KISH, E. E. *Dobrodružství na pítích kontinentoch*. Bratislava : Práca, 1951, s. 188.

²⁸ FABIANOVÁ, *Historie učí i varuje*, s. 822.

²⁹ RGASPI, f. IRAI, [on-line]. Dostupné na internete: <https://sovdoc.rusarchives.ru/sections/organizations/cards/221349/images> [12. 12. 2024]

³⁰ RGASPI, f. IRAI, [on-line]. Dostupné na internete: <https://sovdoc.rusarchives.ru/sections/organizations/cards/221349/images> [12. 12. 2024]

³¹ RGASPI, f. IRAI, [on-line]. Dostupné na internete: <https://sovdoc.rusarchives.ru/sections/organizations/cards/221349/images> [12. 12. 2024]

³² RGASPI, f. IRAI, [on-line]. Dostupné na internete: <https://sovdoc.rusarchives.ru/sections/organizations/cards/221349/images> [12. 12. 2024]

³³ MOTL, *Peklo pod španělským nebem*, s. 332.

opustil.³⁴ Správy Dory Kleinovej a Alice Glasnerovej potvrdil v liste pre vyšetrovaciu komisiu riaditeľ nemocnice Fritz Jansen.³⁵

Pôsobenie v Katalánsku (apríl 1938 – december 1938)

Poľná nemocnica bola v apríli 1938 presunutá do Katalánska neďaleko Barcelony na pobreží Stredozemného mora, do budovy bývalého kláštora v meste Mataró.³⁶ Počas presunu ale došlo k automobilovej nehode, pri ktorej sa zranilo šesť pracovníkov československej poľnej nemocnice.³⁷ Nemocnica sa nachádzala v priestoroch saleziánskeho kláštora a školy. Do komplexu nemocnice sa vchádzalo cez budovu kostola, kde bola prijímacia miestnosť pre ranených, ktorí boli následne umiestňovaní do bývalých učební. Nemocnica mala kapacitu okolo 800 lôžok pre ranených. Na čele nemocnice v Mataró boli dobrovoľníci z USA, nemocnica bola známa aj ako *Hospital dels Lincolns*. Personál tvorili dobrovoľníci z USA, Kanady, Veľkej Británie, Nového Zélandu a Československa. Riaditeľmi nemocnice boli Američania Mildred Rackley a Sidney Vogel.³⁸ V tom období zúrila bitka pri rieke Ebro. V prvých dňoch po príchode československého personálu bola z dôvodu blízkych bojov nemocnica bez elektrickej energie, preto prvé operácie prebiehali pri lampách a sviečkach.³⁹ Problematické bolo aj zásobovanie nemocnice potravinami a tabakom.⁴⁰ Neskôr, keď sa situácia zlepšila, súčasťou nemocnice sa stal moderný operačný sál, röntgenové a chemické laboratórium, jedáleň, lekáreň, zubná ambulancia a novozriadená čelustná stanica, kde prebiehali transplantácie čelustí a plastické operácie hlavy pod vedením Bedřicha Kisha.⁴¹ Nemocnica mala dobré vzťahy s civilným obyvateľstvom mesta, ako aj okolitými obyvateľmi vidieka. Nemocnica organizovala kultúrne hudobné večery, na ktorých vystupoval nemocničný spevák, hudobný zbor a nemocničná divadelná skupina.⁴² Súčasťou nemocnice bola aj škola pre analfabetov, ktorú navštevovali španielski civilisti a kurzy španielskeho a francúzskeho jazyka pre príslušníkov medzinárodných brigád.⁴³

³⁴ RGASPI, f. IRAI, [on-line]. Dostupné na internete: <https://sovdoc.rusarchives.ru/sections/organizations/cards/221349/images> [12. 12. 2024]

³⁵ RGASPI, f. IRAI, [on-line]. Dostupné na internete: <https://sovdoc.rusarchives.ru/sections/organizations/cards/221349/images> [12. 12. 2024]

³⁶ BROŽ, M. *Soukromé války Heleny Petránkové*. Praha : Epocha, 2017, s. 39.

³⁷ *Rok práce a zkušeností lazaretu*, s.19.

³⁸ CASTELLS, A. *Las Brigadas Internacionales de la guerra de España*. Barcelona : Ariel, 1974, s. 464.

³⁹ REINEROVÁ, L. *Adiós Španělsko*. Praha : Labirint, 2012, s. 103.

⁴⁰ RGASPI, f. IRAI, [on-line]. Dostupné na internete: <https://sovdoc.rusarchives.ru/sections/organizations/cards/222231/images> [12. 12. 2024]

⁴¹ *Rok práce a zkušeností lazaretu*, s. 25.

⁴² RGASPI, f. IRAI, [on-line]. Dostupné na internete: <https://sovdoc.rusarchives.ru/sections/organizations/cards/222231/images> [12. 12. 2024]

⁴³ RGASPI, f. IRAI, [on-line]. Dostupné na internete: <https://sovdoc.rusarchives.ru/sections/organizations/cards/222231/images> [12. 12. 2024]

Zdravotné sestry, ktoré boli súčasťou československého zdravotného personálu, organizovali ošetrovateľské kurzy pre záujemcov z radov civilného obyvateľstva.⁴⁴ Československý personál bol v Mataró obvinený z pozitívnej diskriminácie ranených a chorých pacientov pochádzajúcich z Československa, čo sa prejavovalo prednostnými vyšetreniami a zvýšenou pozornosťou pre pacientov pochádzajúcich z Československa. Taktiež vznikalo napätie medzi československým a americkým zdravotným personálom nemocnice.⁴⁵

Aj spomínané situácie prispeli k tomu, že československí zdravotníci boli v máji, po úspešnej ofenzíve nacionalistických vojsk presunutí do katalánskeho mesta Vich.⁴⁶ Nemocnica v meste Vich sa celá nachádzala v konvente karmelitánov. Budova kláštora ale bola stará a zanedbaná. Kláštorné prostredie bolo nehygienické a nehodilo sa na účely nemocnice. Veliteľ nemocnice, nemecký doktor Wilhelm Glaser, spolu s Bedřichom Kischom sa pokúšali zaviesť zmeny, ktoré ale správa nemocnice sabotovala.⁴⁷ Nemocnica mala kapacitu pre viac ako 1 200 ranených.⁴⁸ Slúžila nielen pre vojenských, ale aj pre civilných pacientov. Nemocnica bola trikrát bombardovaná nacionalistickým vojskom. V nemocnici Vich bolo niekoľko členov československého personálu obviňovaných z trockizmu. V nemocnici pôsobil americký, španielsky, anglický nemecký, holandský a rakúsky zdravotný personál. Aspoň raz týždenne sa v nemocnici vo Vich, organizovali medzi ranenými kultúrne, vedecké a politické konferencie. Vedenie sa snažilo podporovať kultúru a v rámci nemocnice fungovala knižnica, ale aj škola francúzskeho jazyka, škola pre negramotných vojakov a kino.⁴⁹ Personál nemocnice v spolupráci s pacientami pripravoval kultúrny program pre civilistov a deti z detských domovov v Barcelone.⁵⁰ Aj po odvolaní medzinárodných brigád španielskou vládou ostal československý personál v nemocnici. Dobrovoľníci z medzinárodných brigád boli stiahnutí z nemocnice 11. decembra 1939.⁵¹

⁴⁴ RGASPI, f. IRAI, [on-line]. Dostupné na internete: <https://sovdoc.rusarchives.ru/sections/organizations/cards/222231/images> [12. 12. 2024]

⁴⁵ SADURNÍ-BASSOLS, C. *Infermeres de les Brigades Internacionals destinades a l'Hospital Internacional de Vic: humanisme i compromís polític (abril 1938 – gener 1939)* (dizertačná práca). Vic : Universitat de Vic – Universitat Central de Catalunya, 2022, s. 335.

⁴⁶ SADURNÍ-BASSOLS, *Infermeres de les Brigades*, s. 336.

⁴⁷ KISH, *I operační stůl byl bojištěm*, s. 152

⁴⁸ RGASPI, f. IRAI, [on-line]. Dostupné na internete: <https://sovdoc.rusarchives.ru/sections/organizations/cards/221507/images> [12. 12. 2024].

⁴⁹ RGASPI, f. IRAI, [on-line]. Dostupné na internete: <https://sovdoc.rusarchives.ru/sections/organizations/cards/221507/images> [12. 12. 2024].

⁵⁰ RGASPI, f. IRAI, [on-line]. Dostupné na internete: <https://sovdoc.rusarchives.ru/sections/organizations/cards/221507/images> [12. 12. 2024].

⁵¹ RGASPI, f. IRAI, [on-line]. Dostupné na internete: <https://sovdoc.rusarchives.ru/sections/organizations/cards/222231/images> [12. 12. 2024].

Medzinárodná spolupráca a medicínske inovácie

Československí lekári v Španielsku spolupracovali so zdravotníkmi z viacerých krajín. Najmä doktor Karel Holubec spolupracoval s kanadským doktorom Normanom Bethune, ktorý v Madride zriadil krvnú banku. Norman Bethune zriadil pohyblivé transfúzne skupiny vybavené špeciálnymi automobilmi s chladiacimi zariadeniami na uskladňovanie krvi. Krv sa mohla darovať na miestach neďaleko frontovej línie a následne bola dopravovaná do poľných nemocníc, obväzovní a v naliehavých prípadoch priamo do zákopov. Bethuneho pohyblivé transfúzne skupiny úzko spolupracovali aj s československou nemocnicou J. A. Komenský. Veľmi dôležitým bol aj objav katalánskeho doktora Frederica Durana Jorde, ktorý začal darovanú krv umiestňovať do špeciálnych krvných konzerv. V spomínaných krvných konzervách bola krv uchovávaná v autoinjekčných bankách pod tlakom kyslíku pri teplote jeden až dva stupne nad nulou.⁵² Duran Jorde v Barcelone v prvých mesiacoch španielskej občianskej vojny vyvinul novú metódu transfúzie krvi, ktorá prekonala éru priamych transfúzií z ramena do ramena a využívala masívnu participáciu dobrovoľných darcov krvi, ktorí reagovali na výzvy vysielané cez rádio.⁵³ Krvné konzervy Durana Jorde využívali aj v nemocniciach, kde pracovali československí dobrovoľníci. Počas pôsobenia v Katalánsku sa československí lekári a zdravotníci stretli s Durananom Jordem priamo v Barcelone.⁵⁴ V roku 1938 Duran Jorde navštívil Československo, kde demonštroval novú metódu konzervácie krvi na klinikách v Brne, Zlíne a Moravskej Ostrave. Na prvej konferencii v Prahe predstavil Duran Jordeho španielsky veľvyslanec Jiménez de Asúa publiku zo 600 civilných a vojenských lekárov. Duran Jorde sprevádzal svoje prednášky inštruktážnym filmom a potom demonštroval svoj objav a vykonal transfúziu krvi priamo v prednáškovej sále pacientovi, ako sa to robí na bojisku.⁵⁵ Pred odchodom z Československa Duran Jorde daroval svoj patent československým zdravotným inštitúciám ako dar na obranu republiky. Pomocou novej metódy dobrovoľníci z Československa darovali krv, ktorá bola následne letecky transportovaná do Španielska.⁵⁶ V nemocniciach medzinárodných brigád, medzi ktoré patrila aj poľná nemocnica J. A. Komenský, bola vypracovaná a vyskúšaná nová Truetova metóda ošetrovania zlomenín, ktorá zmierňovala bolesť zranených a znižovala riziko infekcie.⁵⁷

⁵² FABIANOVÁ, *Historie učí i varuje*, s. 822.

⁵³ BRASÓ BROGGI, C. – BORTLOVÁ-VONDRÁKOVÁ, H. Internationalist blood: Karel Holubec and the diffusion of Duran Jorda's method of blood transfusion to Czechoslovakia, 1930s–50s. In *Medical History*, 2025, roč. 69, č. 1, s. 188. <https://doi.org/10.1017/mdh.2024.27>

⁵⁴ BRASÓ BROGGI – BORTLOVÁ VONDRÁKOVÁ, *Internationalist blood: Karel Holubec*, s. 190.

⁵⁵ BRASÓ BROGGI – BORTLOVÁ VONDRÁKOVÁ, *Internationalist blood: Karel Holubec*, s. 192.

⁵⁶ FABIANOVÁ, *Historie učí i varuje*, s. 822.

⁵⁷ BIHELLER, B. – LAŠTOVIČKA, B. *Bojovali jsme ve Španělsku*. Praha : Státní nakladatelstvo politické literatury, 1956, s. 181.

Zoznam a biografická analýza československých zdravotníkov

Táto záverečná časť štúdie o československých zdravotníkoch v španielskej občianskej vojne predstavuje analýzu biografických údajov a stručný zoznam všetkých identifikovaných zdravotníckych pracovníkov. Prezentované informácie vychádzajú primárne z dokumentov uložených v Rossijskom gosudarstvennom archíve sociálno-politických dejín v Moskve, konkrétne z fondu Interbrigády republikánskej armády Španielska,⁵⁸ ako aj online databázy SIDBRINT, ktorú spravuje Barcelonská univerzita.⁵⁹

Analýza biografických údajov 39 československých zdravotníkov odhaľuje národnostné zloženie tejto skupiny dobrovoľníkov, ktoré reflektuje multietnický charakter medzivojnového Československa. Dominovali českí zdravotníci, ktorí predstavovali 23 osôb (59 % celkovej skupiny). Slovenskí zdravotníci tvorili druhú najväčšiu skupinu s 12 osobami (31 %), zatiaľ čo nemeckí zdravotníci predstavovali menšinu s 2 osobami (5 %). Zvyšné dve osoby predstavovali zdravotníci narodení mimo územia Československa, ktorí neskôr získali československé občianstvo.⁶⁰ Mimoriadne významnou charakteristikou tejto skupiny je zastúpenie lekárov židovského pôvodu, ktorí predstavovali 6 osôb (50 % celkovej skupiny). Títo lekári, ako aj pôvodom židovskí zdravotníci, pochádzali predovšetkým z mestského prostredia vzdelaných židovských rodín, koncentrovaných najmä v Prahe, Ružomberku a iných významných mestách. Táto skupina zahŕňala niektorých z najkvalifikovanejších a najvplyvnejších odborníkov celej výpravy, ako napríklad chirurga Bedřicha Kisha, ktorý sa stal riaditeľom nemocnice, lekára Fritza Jensena pôsobiaceho ako hlavný lekár 11. medzinárodnej brigády či farmaceutku Helenu Petránkovú. Pre týchto zdravotníkov predstavovala účasť v španielskom konflikte nielen ideologickú voľbu, ale aj osobnú konfrontáciu s nastupujúcim antisemitizmom a fašistickou hrozbou, ktorá už vtedy ohrozovala existenciu židovských komunit v Európe.

Zaujímavá je aj vzdelanostná štruktúra československých zdravotníkov. Najväčšiu skupinu tvorili lekári s ukončeným medicínskym vzdelaním (12 osôb, 32 %), ktoré absolvovali predovšetkým na Karlovej univerzite v Prahe, Masarykovej univerzite v Brne a univerzite vo Viedni. Zdravotné sestry a ošetrovatelia predstavovali druhú najväčšiu skupinu (9 osôb, 24 %), pričom mnohé z nich absolvovali špecializované kurzy organizované Červeným krížom. Zubní lekári boli zastúpení piatimi osobami (14 %), zatiaľ čo farmaceuti dvoma.

⁵⁸ RGASPI, f. IRAI, [on-line]. Dostupné na internete: <https://sovdoc.rusarchives.ru/sections/organizations/cards/249115/images> [12. 12. 2024].

⁵⁹ SIDBRINT. Memória histórica i Brigades Internacionales. Dostupné na internete: <https://sidbrint.ub.edu/> [12. 12. 2024].

⁶⁰ Menkina Anita narodená v Tomapole v Rumunsku, neskôr získala československé občianstvo. František Kriegel narodený v obci Stanislavov, taktiež neskôr získal československé občianstvo.

Politická príslušnosť československých zdravotníkov jasne odrážala ľavicové presvedčenie väčšiny účastníkov, čo úzko korešponduje s ideologickým charakterom podpory Španielskej republiky ako boja proti fašizmu. Dominantná bola príslušnosť ku Komunistickej strane Československa, ktorú deklarovalo 23 osôb (62 percent celkovej skupiny). Táto vysoká miera komunistickej angažovanosti však nebola náhodná, mnohí z týchto zdravotníkov vstúpili do strany práve v tridsiatych rokoch pod vplyvom rastúcej fašistickej hrozby a hospodárskej krízy, ktorá postihla Európu po roku 1929. Analýza časového rozloženia vstupov do komunistickej strany odhaľuje zaujímavé trendy. Starší zdravotníci, ako Zdeněk Vizner vstúpili do KSČ už v roku 1930, zatiaľ čo mladší, ako Vladimíra Koubková sa stali členmi až v decembri 1936, tesne pred odchodom do Španielska. Tento vzorec naznačuje, že španielsky konflikt sám o sebe pôsobil ako katalyzátor politickej radikalizácie medzi mladými intelektuálmi. Niekoľko zdravotníkov, ako napríklad Maximilián Laufer dokonca požiadalo o vstup do španielskej komunistickej strany priamo počas svojho pôsobenia v nemocniciach, čo svedčí o prehlbovaní ich ideologického presvedčenia pod vplyvom priamej skúsenosti s antifašistickým bojom.

Sociálnu demokraciu zastupovali tri osoby vrátane významného riaditeľa nemocnice Karela Holubca, ktorý vstúpil do tejto strany v roku 1934. Medzi československými zdravotníkmi boli aj dve osoby, ktoré zastupovali Národné socialistickú stranu. Traja zdravotníci sa deklarovali ako nestraníci.

Viacerí zo skupiny československých zdravotníkov zažila výnimočne tragické osudy. Už počas španielskej občianskej vojny zahynuli traja zdravotníci. Pavel Bullaty zomrel za nejasných okolností, pravdepodobne v súvislosti s vnútornými konfliktmi medzi lekármi. Dezider Tallemberg padol v bojoch pri Morelle v apríli 1938. Emília Mrkvová zahynula po komplikovanom pôrode krátko po návrate na Slovensko. Holokaustom boli postihnutí predovšetkým zdravotníci židovského pôvodu. Ján Eisner, ktorý bol deportovaný do Osvienčimu v roku 1942 a zavraždený. Povoynové komunisticke perzekúcie postihli niektorých účastníkov španielskeho konfliktu, paradoxne aj napriek ich predchádzajúcej komunistickej príslušnosti. Otto Šling bol popravený v procese s Rudolfom Slánskym v roku 1952, zatiaľ čo Vlasta Veselá spáchala samovraždu vo väznici Ruzyně v roku 1949.

Stručný zoznam československých zdravotníkov v Španielsku

Lekári a chirurgovia:

Bullaty Pavel (1909) – lekár, zahynul za nejasných okolností

Holubec Karel (1906) – riaditeľ nemocnice, primár

Jensen Fritz (1903) – hlavný lekár 11. brigády, riaditeľ nemocnice Benicasim

Kališová Marie (1908) – lekárka, nestraníčka

Kish Bedřich (1894) – chirurg, riaditeľ nemocnice

Kriegel František (1908) – šéflekár 45. divízie

Laufer Maximilián (1911) – lekár
Szekeli Pavol (1907) – lekár zo Žiliny
Tallemborg Dezider (1905) – lekár, riaditeľ nemocnice, zahynul pri Morelle 1938
Vanečková Oľga (1909) – lekárka, nestraníčka
Veselá Vlasta (1911) – lekárka,
Vizner Zdeněk (1887) – lekár z Písku

Zubní lekári:

Burian Edmund (1906) – zubný lekár z Brna
Ferber Jozef (1909) – zubný lekár z Levoče
Kalná Soňa (1904) – zubná lekárka z Prahy
Ovadal Josef (1909) – zubný lekár z Kroměříža
Stejskal Miloš (1885) – zubný lekár, väznený v Terezíne

Farmaceuti:

Kummerová Chmeľová Jozefa (1907) – farmaceutka z Brna
Petránková Ackermanová Helena (1904) – farmaceutka z Ružomberka

Zdravotné sestry a ošetrovatelia:

Bittnerová Ella (1902) – kuchárka, neskôr ošetrovateľka v nemocnici
Bučková Mária (1905) – sanitárna služba
Dittrichová Berta (1900) – zdravotná sestra z Ostravy
Ďurkaj Michal (1916) – pomocník lekára 14. brigády, pochádzal z Malej Domaše⁶¹
Fialová Ružena – zdravotná sestra
Holubcová Mária (1913) – zdravotná sestra, manželka K. Holubca
Húrková Dora (1916) – zdravotná sestra
Koubkovová Vladimíra (1915) – zdravotná sestra z Prahy
Menkina Anita (1908) – zdravotná sestra
Mrkvová Nitschneiderová Emília (1912) – zdravotná sestra
Munzerová Rozália (1895) – zdravotná sestra z Komárna
Viznerová Ella – zdravotná sestra
Wenzelová Strozki Štefánia (1911) – zdravotná sestra z Bratislavy

Ostatní pracovníci:

Doubrava Eugen (1907) – šofér sanitky z Prostějova
Eisner Ján (1911) – proviantný pracovník, zavraždený v Osvienčime
Figa Pavol (1911) – šofér sanitky a mechanik zo Zvolena
Fišer Karel (1913) – anesteziológ z Kladna
Fitz Josef (1900) – vedúci jedálne
Glasnerová Kohnová Alica (1905) – správkyňa nemocnice, právnička
Šling Otto (1912) – politický komisár, popravený 1952

⁶¹ MEDVECKÝ, M. Podplukovník Michal Ďurkaj. In *Vojenská história*, 2022, roč. 25, č. 2, s. 159.
<https://doi.org/10.69809/vojhist.2022.26.2.8>

Záver

Pôsobenie československých zdravotníkov v Španielsku počas občianskej vojny predstavuje zaujímavú kapitolu v dejinách československého zdravotníctva a medzinárodnej solidarity. Ich prítomnosť na frontoch a v poľných nemocniciach, ich odbornosť a obetavosť pri poskytovaní zdravotnej starostlivosti raneným a chorým, ako aj ich spolupráca s ďalšími zdravotníkmi a organizáciami, svedčia o ich hlbokom presvedčení o potrebe aktívne čeliť totalitným tendenciám a brániť demokratické hodnoty. Dôležitou súčasťou tejto pomoci bola československá poľná nemocnica J. A. Komenský. Poľná nemocnica bola zriadená vďaka iniciatíve a finančnej podpore Výboru pre pomoc demokratickému Španielsku, ktorý organizoval zbierky a zabezpečoval materiálne vybavenie pre poľnú nemocnicu. Personál nemocnice tvorili prevažne československí lekári, zdravotné sestry a ďalší zdravotnícky personál, ktorí sa dobrovoľne prihlásili k tejto službe. Poľná nemocnica J. A. Komenský pôsobila na štyroch miestach v Španielsku v Guadalajare, Benicasime, Mataró a Vich v závislosti od aktuálnej situácie na fronte. Bola mobilná a prispôbovala sa potrebám vojny. Poskytovala komplexnú zdravotnú starostlivosť vrátane chirurgických zákrokov, ošetrovania ranených a chorých, laboratórnych a röntgenových vyšetrení. Jej súčasťou boli aj kultúrne a edukačné aktivity.

Biografická analýza 39 identifikovaných československých zdravotníkov odhalila národnostné zloženie reflektujúce multietnický charakter medzivojnového Československa s dominanciou Čechov (59 %) a Slovákov (31 %). Významnú skupinu predstavovali zdravotníci židovského pôvodu (15 %). Vysoká miera politickej angažovanosti sa prejavila v príslušnosti ku Komunistickej strane Československa (62 % identifikovaných príslušníkov).

Poľná nemocnica J. A. Komenský spolupracovala s ďalšími zdravotníckymi zariadeniami a organizáciami v republikánskom Španielsku. Jej činnosť bola súčasťou širšieho medzinárodného úsilia o pomoc a podporu španielskej republiky. Spolupráca s kanadským doktorom Normanom Bethuneom a katalánskym doktorom Fredericom Duranom Jordom prispela k rozvoju vojnovnej medicíny, osobitne v oblasti transfuziológie.

V nemocnici pôsobili nielen československí, ale zdravotníci aj z iných krajín, čo svedčí o jej medzinárodnom charaktere. Československá poľná nemocnica predstavovala jediné organizované zdravotnícke zariadenie vyslané do Španielska zo stredoeurópskeho priestoru. Poľný lazaret J. A. Komenský sa tak stal symbolom československej pomoci a solidarity s republikánskym Španielskom a predstavuje významný príspevok k poznaniu foriem medzinárodnej zdravotníckej solidarity v kontexte rastúceho fašistického nebezpečenstva v tridsiatych rokoch 20. storočia.

Bibliografia

Archívne pramene

Rossijski gosudarstvmnnyj archiv socialno-politineskoj istorii Moskva, fond Interbrigady Respublikanskoj armiji Ispanii, [on-line]. Dostupné na internete: <https://sovdoc.rusarchives.ru/sections/organizations//cards/249115/images>

Dobová tlač

Hlas revoluce, 1987.

Rudé právo, 1937.

Slovenské zvesti, 1937 – 1938.

Literatúra

- BIHELLER, B. – LAŠTOVIČKA, B. *Bojovali jsme ve Španělsku*. Praha : Státní nakladatelstvo politické literatury, 1956.
- BRASÓ BROGGI, C. – BORTLOVÁ-VONDRÁKOVÁ, H. Internationalist blood: Karel Holubec and the diffusion of Duran Jorda's method of blood transfusion to Czechoslovakia, 1930s–50s. In *Medical History*, 2025, roč. 69, č. 1, s. 183-204. <https://doi.org/10.1017/mdh.2024.27>
- BROŽ, M. *Soukromé války Heleny Petránkové*. Praha : Epoque, 2017.
- CASTELLS, A. *Las Brigadas Internacionales de la guerra de España*. Barcelona : Ariel, 1974.
- FABIANOVÁ, B. Historie učí i varuje k 30. výročí fašistického povstání ve Španělsku. In *Časopis lékařů českých*, 1966, roč. 105, č. 31, s. 817-822.
- JIRKU, G. *Wir kämpfen mit! Antifaschistische Frauen vieler Nationen berichten aus Spanien*. Albacete : Ayuda Medica Extranjera, 1938.
- KISH, B. I operační stůl byl bojištěm. In FILO, Michal (ed.). *Pri Madride sme bojovali o Prahu, sborník spomienok československých dobrovoľníkov v boji proti fašizmu v Španielsku z rokov 1936-1939*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1961, s. 152-154.
- KISH, E. E. *Dobrodružstvá na piatich kontinentoch*. Bratislava : Práca, 1951.
- MAJTENYI, D. – RAJLICH, J. *Jan Ferák a ti druzí : Českoslovenští letci, interbrigadisté a letouny v občanské válce ve Španělsku 1936-1939*. Cheb : Svět křídel, 2012.
- MEDVECKÝ, M. Podplukovník Michal Ďurkaj. In *Vojenská história*, 2022, roč. 26, č. 2, s. 159-161. <https://doi.org/10.69809/vojhist.2022.26.2.8>
- MOTL, S. *Peklo pod španělským nebem, Čechoslováci ve španělské občanské válce 1936-1939*. Praha : Rybka Publishers, 2017.
- Rok práce a zkušeností lazaretu Jan Amos Komenský v demokratickém Španělsku*. Praha : Společnost přátel demokratického Španělska v ČSR, 1938.
- SADURNÍ-BASSOLS, C. *Infermeres de les Brigades Internacionals destinades a l'Hospital Internacional de Vic: humanisme i compromís polític (abril 1938 – gener 1939)* (dizertačná práca). Vic : Universitat de Vic – Universitat Central de Catalunya, 2022.

SLOVÁK, F. *Za mír a svobodu*. Barcelona : Československí dobrovoľníci v Španielsku, 1938.

Internetové zdroje

SIDBRINT. Memória histórica i Brigades Internacionais. Dostupné na internete: <https://sidbrint.ub.edu/>

Mgr. Štefan Dvorský

Katedra histórie (interný doktorand)

Katolícka univerzita v Ružomberku, Filozofická fakulta

Hrabovská cesta 1B, 034 01 Ružomberok

stefan.dvorsky165@edu.ku.sk